JYX
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Heikkilä, Jussi

Title: Aineettomien oikeuksien järjestelmät Euroopassa

Year: 2018

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Kansantaloudellinen yhdistys, 2018.

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Heikkilä, J. (2018). Aineettomien oikeuksien järjestelmät Euroopassa. Kansantaloudellinen aikakauskirja, 114(2), 305-308. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2018/05/KAK_2_2018_WEB-139-142.pdf

Aineettomien oikeuksien järjestelmät Euroopassa

Jussi Heikkilä

Tuottavuutta kasvattavat innovaatiot ja teknologinen kehitys ovat talouskasvun moottori (Aghion ja Howitt 2009). Tästä syystä ihmisten elintason kasvu riippuu suurelta osin instituutioista eli pelisäännöistä (North 1991), jotka määrittelevät tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan kannustimet yhteiskunnassa. Patenttijärjestelmä on yksi keskeisimmistä innovaatiopolitiikan instrumenteista. Innovaatiotoiminnan kannustimena toimimisen ohella patenttijärjestelmä edistää teknologisen tiedon leviämistä (patenttitietokannat) ja edistää tehokasta työnjakoa innovaatiotoiminnassa luomalla omistusoikeuksien rajat ja markkinat teknisille keksinnöille (Scotchmer 2004; Arora ym. 2001).

Kun aineettomien oikeuksien järjestelmiä eli IPR-instituutioita (*intellectual property rights*) tutkii pintaa syvemmälle, havaitsee, että maakohtaiset erot instituutioissa ovat merkittäviä jopa EU-maiden välillä. Euroopassa kansalliset patenttivirastot vastaavat patenttien myöntämisestä, mutta Euroopan patenttiviraston (EPO) kautta on mahdollista yhdellä hakemuksella saada patenttisuoja kaikkiin 38 EPO:n jäsenmaahan. Maksut patenttien ylläpidosta on kuitenkin maksettava jokaiseen maahan erikseen ja patenttiriitatapaukset käsitellään kansallisissa tuomioistuimissa. Oletettavasti IPR-järjestelmien erot ja toimintaympäristön monimutkaisuus aiheuttavat transaktiokustannuksia Euroopan sisämarkkinalla. Päätöksentekijät tarvitsevat tutkimustietoa siitä, miten IPR-instituutioita tulisi kehittää, jotta ne parhaalla mahdollisella tavalla tukisivat teknologista kehitystä, talouskasvua ja ihmisten hyvinvoinnin lisääntymistä.

Kirjoitus perustuu Jyväskylän yliopistossa 16.3.2018 tarkastettuun väitöskirjaan "Empirical Analyses of European Intellectual Property Rights Institutions". Väitöstilaisuudessa vastaväittäjänä toimi professori Aija Leiponen (Cornell University) ja kustoksena professori Ari Hyytinen (Jyväskylän yliopisto). KTT Jussi Heikkilä (jussi.heikkila@jyu.fi) työskentelee osa-aikaisena projektitutkijana Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulussa.

Maailman kauppajärjestön WTO:n perustamissopimuksen liite, vuonna 1994 laadittu TRIPS-sopimus (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*) on pyrkinyt harmonisoimaan IPR-järjestelmiä, mutta se jättää valtiolle melko vapaat kädet kansallisten hyödyllisyysmallijärjestelmien (*utility model tai second tier patent*) ja mallioikeusjärjestelmien muotoilussa (Janis 1999). Hyödyllisyysmalli on patentin tavoin oikeus kieltää muita hyödyntämästä kaupallisesti suojan kohteena olevaa teknistä keksintöä. Patenttijärjestelmän, jossa hakijoille on tarjolla teknisten keksintöjen suojaamiseksi patentista ja hyödyllisyysmallista koostuva "menu", voidaan sanoa olevan "kaksitasoinen patenttijärjestelmä" (Atal ja Bar 2014). Verrattuna patenttiin hyödyllisyysmallin suoja-aika on tyypillisesti lyhempi (6–10 vuotta) ja suojan saamisen edellyttämä keksinnöllisyysvaatimus matalampi. Useat Euroopan maat, Suomi mukaan lukien, ovat ottaneet käyttöön hyödyllisyysmallijärjestelmiä, vaikka niiden hyödyistä kehittyneissä maissa ei ole empiiristä näyttöä (Kim ym. 2012).

Mallioikeus on suojamuoto tuotteen ulkomuodolle, ja EU:ssa niitä myöntävät kansallisten patenttivirastojen ohella Alicantessa sijaitseva Euroopan unionin teollisoikeuksien virasto (EUIPO), jonka kautta on mahdollista hakea kaikki EU-jäsenvaltiot kattavaa rekisteröityä yhteisömallia (Filitz ym. 2015). Väitöskirjassa tutkitaan näitä vähemmälle huomiolle jääneitä IPR-instituutioita. Väitöskirjan luvut 2, 3, 5 ja 6 analysoivat hyödyllisyysmallijärjestelmiä ja kaksitasoisia patenttijärjestelmiä eri näkökulmista ja luku 4 keskittyy mallioikeusjärjestelmään.

Luku 2 on yhteistutkimus Annika Lorenzin (Utrecht University) kanssa. Siinä tutkitaan saksalaisista yrityksistä koostuvalla innovaatiokyselyaineistolla yritysten valintaa patenttien ja hyödyllisyysmallien välillä. Tutkimuksessa havaitaan, että yrityksillä, jotka raportoivat tuotteidensa vanhenevan nopeasti, on suurempi todennäköisyys hyödyntää hyödyllisyysmalleja. Lisäksi suuret yritykset hyödyntävät sekä patentteja että hyödyllisyysmalleja pieniä yrityksiä useammin innovaatioidensa suojaamisessa, mikä saattaa viitata suurten yritysten parempaan kykyyn hyödyntää aineettomien oikeuksien järjestelmän tarjoamat suojauskeinovaihtoehdot.

Luku 3 on yhteistutkimus Michael Verban (Tilburg University) kanssa. Siinä tutkitaan hyödyllisyysmallien roolia kansainvälisessä patentoinnissa. Jatkuvasti kehittyvät patenttiaineistot ovat mahdollistaneet patenttiperheiden yhä tarkemman analyysin (Martínez 2011), mutta hyödyllisyysmallien rooli on jäänyt vähälle huomiolle. Tutkimuksessa kuvaillaan, miten hyödyllisyysmalleja käytetään osana patenttiperheitä. Suurinta osaa hyödyllisyysmalleista käytetään suojaamaan keksintöä paikallisesti yhdessä maassa. Toisaalta hyödyllisyysmalleja käytetään myös osana kansainvälisiä patentointistrategioita, muun muassa Maailman henkisen omaisuuden järjestön (*World Intellectual Property Organization*, WIPO) *Patent Cooperation Treaty* -hakemuksina sekä Eurooppa-patenttien prioriteettihakemuksina. Tutkimus osoittaa, että Eurooppa-patenttihakemuksissa kuvattujen keksintöjen, joissa prioriteettihakemus on kansallinen hyödyllisyysmalli, laatu on keskimäärin alempi kuin Eurooppa-patenttihakemuksissa kuvattujen keksintöjen, joissa prioriteettihakemus on kansallinen patentti.

Luku 4 on yhteistutkimus Mirva Peltoniemen (Jyväskylän yliopisto) kanssa. Siinä tutki-

taan mallioikeuksien merkitystä toimialan innovaatiotoiminnassa ja kilpailussa. Toimialaksi on tarkoituksellisesti valittu suomalaiset kiukaita valmistavat toimijat. Tutkimuksessa dokumentoidaan tapahtumat, jotka tarjosivat alan toimijoille tilaisuuksia päivittää uskomuksiaan mallioikeuksien suoja-alojen laajuuksista. Tutkimuksessa havaitaan, että epävarmat mallioikeudet saattavat lisätä yrittäjien optimistisuutta. Ylioptimistisuutta voi olla mahdollista vähentää tarjoamalla puolueetonta tietoa mallioikeuksien suoja-alan tulkinnasta paremmin kaikkien toimijoiden saataville.

Luvussa 5 tutkitaan, kuinka Alankomaiden luopuminen kaksitasoisesta patenttijärjestelmästä oli yhteydessä kansalliseen patentointiaktiivisuuteen ja patenteilla suojattujen keksintöjen laatuun. Menetelmänä käytetään synteettisen kontrollin menetelmää, joka soveltuu erityisen hyvin vaikutusarviointiin tilanteessa, jossa otoskoko on pieni ja jossa politiikkamuutos kohdistuu vain yhteen yksikköön. Tulokset osoittavat, että kaksitasoisesta patenttijärjestelmästä luopuminen oli yhteydessä väliaikaiseen kansallisen patentointiaktiivisuuden laskuun, mutta pidemmällä aikavälillä eroa Alankomaiden ja sen synteettisen kontrollin välillä ei havaittu. Järjestelmän poistamisen ei havaittu vaikuttaneen yksiselitteisesti patenteilla suojattujen keksintöjen laatuun.

Luku 6 on yhteistutkimus Michael Verban kanssa. Siinä tutkitaan eurooppalaisista maista koostuvalla aineistolla hakijoiden valintaa patenttien ja hyödyllisyysmallien tai vastaavien "toisen tason patenttien" välillä sekä sitä, kuinka maan valinta yksi- ja kaksitasoisen patenttijärjestelmän välillä on yhteydessä patenteilla suojattujen keksintöjen laatuun. Tutkimuksessa havaitaan, että kaksitasoisissa patenttijärjestelmissä erilaatuiset keksinnöt valikoituvat hyödyntämään eritasoisia suojamuotoja. Hakijat valitsevat patentin laadukkaammille keksinnöille ja hyödyllisyysmallin tai vastaavaan toisen tason patentin vähemmän laadukkaille keksinnöille. Lisäksi henkilöhakijoilla on suurempi todennäköisyys valita hyödyllisyysmalli. Kaksitasoisissa patenttijärjestelmissä tavallisilla patenteilla suojataan keskimäärin laadukkaampia keksintöjä kuin toisen tason patenteilla. Patenteilla suojattujen keksintöjen laatueroja koskevat tulokset yksi- ja kaksitasoisissa patenttijärjestelmissä eivät ole yksiselitteisiä.

Väitöskirjan tavoitteena oli tuottaa objektiivista tutkimustietoa aineettomien oikeuksien instituutioiden kehittämisen tueksi. Tulokset osoittavat, että kaksitasoiset patenttijärjestelmät eivät välttämättä vaikuta patentointiaktiivisuuden tasoon, mutta toisaalta niillä on merkitystä keksintöjen ja hakijoiden valikoitumiseen. Jos vähempiarvoiset keksinnöt valikoituvat käyttämään toisen tason patentteja, kuten hyödyllisyysmalleja, valikoitumisen seurauksena patentin signaali suojatun keksinnön laadusta esimerkiksi sijoittajille voi olla selkeämpi. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että aineettomien oikeuksien instituutiot ovat vain osa kansallisia innovaatiojärjestelmiä. Siksi niiden vaikutusta kansalliseen innovaatiotoimintaan arvioitaessa on otettava huomioon kansallinen konteksti eli IPR-järjestelmien vuorovaikutus muiden innovaatiotoimintaan vaikuttavien instituutioiden kanssa.

Tutkimuksen keskeinen implikaatio patenttijärjestelmiä käsitteleville tutkimuksille on, että niiden tulisi ottaa analyyseissä huomioon hyödyllisyysmallit ja muut "toisen tason patentit". Vähintäänkin tilastollisissa analyyseissä tulisi raportoida ovatko hyödyllisyysmallit mukana vai eivät. Eurooppalaiset aineettomien oikeuksien järjestelmät ovat edelleen moni-

mutkaisia ja kansalliset erot maiden välillä ovat merkittäviä. Tästä johtuen pienemmät toimijat saattavat olla suuria toimijoita heikommassa asemassa IPR-järjestelmien hyödyntämisessä. Pienten, nuorten ja vähäresurssisten toimijoiden välistä tietämys- ja osaamiskuilua suhteessa suuriin, kokeneisiin ja runsasresurssisiin kilpailijoihin on mahdollista pienentää yksinkertaistamalla ja harmonisoimalla kansallisia järjestelmiä sekä tarjoamalla IPR-järjestelmistä luotettavaa, objektiivista ja helposti ymmärrettävää tietoa sekä tilastoja verkossa.

Fritz Machlup teki arviointiraportin Yhdysvaltojen patenttijärjestelmästä kongressille vuonna 1958. Raportin lopussa hän lausui (Machlup 1958, 80):

> "*If we did not have a patent system, it would be irresponsible, on the basis of our present knowledge of its economic consequences, to recommend instituting one. But since we have had a patent system for a long time, it would be irresponsible, on the basis of our present knowledge, to recommend abolishing it.*"

Väitöskirjan tulosten valossa voi todeta, että jos kehittyneellä eurooppalaisella maalla ei ole käytössä kaksitasoista patenttijärjestelmää, ei sellaista ole välttämättä tarvetta perustaa ja toisaalta, jos kehittyneellä eurooppalaisella maalla sellainen järjestelmä on käytössä, sen poistamiseen ei välttämättä ole tarvetta. Hyödyllisyysmallijärjestelmä lisää patenttijärjestelmän joustavuutta, mutta riskinä on, että epävarmojen hyödyllisyysmallien haitat ylittävät niiden hyödyt. Hyödyllisyysmallit saattavat toimia ennemminkin yritysten strategisena työkaluna ja lisätä niiden monopolivoittoja kuin pienten toimijoiden innovaatiotoiminnan kannustimena.

Innovaatiot ja teknologinen kehitys ovat tuottavuuden ja talouskasvun moottori myös jatkossa, mutta IPR-instituutioiden ja muiden innovaatiopolitiikan instrumenttien muotoilu määrittää, mikä on teknologisen kehityksen nopeus ja suunta. □

Kirjallisuus

Aghion, P. ja Howitt, P. (2009), *Economics of growth*, The MIT Press.

Arora, A., Fosfuri, A. ja Gambardella, A. (2001), *Markets for technology: The economics of innovation and corporate strategy*, The MIT Press.

Atal, V. ja Bar, T. (2014), "Patent quality and a two-tiered patent system", *The Journal of Industrial Economics* 62: 503–540.

Filitz, R., Henkel, J. ja Tether, B. (2015), "Protecting aesthetic innovations? An exploration of the use of registered community designs", *Research Policy* 44: 1192–1206.

Janis, M. (1999), "Second tier patent protection", *Harvard International Law Journal* 40: 151–219.

Kim, Y., Lee, K., Park, W. ja Choo, K. (2012), "Appropriate intellectual property protection and economic growth in countries at different levels of development", *Research Policy* 41: 358–375.

Machlup, F. (1958), An economic review of the patent system, Study No.15 of Committee on Judiciary, Subcommittee on Patents, 85th Congress, 2D Session.

Martínez, C. (2011), "Patent families: When do different definitions really matter?", *Scientometrics* 86: 39–63.

North, D. (1991), "Institutions", *Journal of Economic Perspectives* 5: 97–112.

Scotchmer, S. (2004), *Innovation and incentives*, The MIT Press.